

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПОШУКОВОЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито методичні особливості організації пошукової навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів. Автором обґрунтовано доцільність використання основних методів навчання, які сприяють формуванню в молодших школярів навиків пошукової діяльності, зокрема: метод проблемного та активного навчання, частково-пошуковий, проектно-пошуковий, самостійна робота.

Ключові слова: метод, молодші школярі, початкова школа, навчально-пізнавальна діяльність, формування, навчальний матеріал.

Mulyar N. Methodology of search educational and cognitive activity organizing at « I m in the world » lessons in primary school. The article deals with the methodological features organizing of junior pupils' educational and cognitive activity search. The author proved the usage of the basic teaching methods which provide the searching activity skills formation of junior pupils, including the problem and active learning methods, partial search method, projected search method, individual work.

Key words: method, junior pupils, primary school, educational and cognitive activity, formation, educational material.

Муляр Н. Методика организации поисковой учебно-познавательной деятельности на уроках «Я в мире» в начальной школе. В статье раскрыты методические особенности организации поисковой учебно-познавательной деятельности младших школьников. Автором обоснована целесообразность использования основных методов обучения, которые способствуют формированию у младших школьников навыков поисковой деятельности, в частности: метод проблемного и активного обучения, частично-поисковый, проектно-поисковый, самостоятельная работа.

Ключевые слова: метод, младшие школьники, начальная школа, учебно-познавательная деятельность, формирование, учебный материал.

Постановка проблеми. Формування та розвиток пошукової навчально-пізнавальної діяльності школярів – одна з актуальних проблем сьогодення. Формування творчої пошукової активності, ініціативи відбувається під впливом суспільства, але розвиток суспільства – процес безперервний. Це постійне оновлення і ускладнення всіх умов і сторін життя, і діяльності людини, нові проблеми міжнародного і внутрішнього життя суспільства, нові наукові відкриття, стрімкий науково-технічний прогрес, зміна праці під впливом змінюваних умов життя – все це ставить перед вчителем та учнем нові та більш складні завдання. Їх пошук і вирішення активно здійснюється наукою і практикою.

Разом з тим вивчення окресленої проблеми свідчить, що останніми роками за умов реформування системи шкільної освіти, поширення масової культури, посилення впливу засобів масової інформації в сучасній практиці інтерес учнів до процесу навчання поступово знижується. Ці явища зумовлені як загальними соціальними чинниками, так і особливостями сучасного стану системи освіти, педагогічної науки

в Україні. За таких обставин підвищується актуальність дослідження теоретичних та методичних аспектів розвитку пошукової навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів з урахуванням потреб сучасної школи.

Аналіз досліджень. Активізація пошукової навчально-пізнавальної діяльності є процесом і результатом стимулювання активності школярів в пізнавальній діяльності. Даній проблемі приділяється значна увага психологами, педагогами та методистами (Н. Бібік, В. Білий, Т. Шушара [13, 14], Л. Ніколенко [9], Г. Коберник [6], В. Лозова [8], О. Зозуля [5], Т. Головань [1], Г. Костюк [7] та ін.).

Мета статті – створення навчальної системи, яка забезпечуватиме формування пошукової навчально-пізнавальної діяльності у молодших школярів в процесі вивчення курсу «Я у світі».

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства зросло значення початкової освіти, як підготовчої ланки до наступного навчання школярів. Це, з одного боку, ще більше підносить важливість даної проблеми, а з другого вимагає від класоводів оптимального впливу на формування особистості учня, який в цьому віці є найбільш сприятливим до виховання. В молодших класах в учнів формуються основні інтелектуальні уміння, необхідні для успішного оволодіння курсом початкової школи, розвитком пізнавальної активності і здібностей; зміцненню їх умінь і навичок, активного засвоєння та осмислення навчального матеріалу. Найважливішою умовою формування цих умінь є підвищення пошукової навчально-пізнавальної діяльності учнів. У дітей 6-9 років учбова діяльність тільки починає формуватись, тому важливу роль у оволодінні її способами відіграють дії за зразком і аналогією.

Перш за все, потрібно зауважити, що формування в молодших школярів навиків пошукової діяльності має відбуватися у руслі розвивального навчання. Розвивальне навчання – не просто один з нових методів навчання, воно є праобразом принципово нової системи освіти. В основі розвивального навчання лежить уявлення про розвиток дитини як суб'єкта особистої діяльності. Тому головна мета вчителя – забезпечити її розвиток, вивчити особисті навчально-пізнавальні можливості учня, визначити індивідуальні зони його найближчого розвитку та допомогти формуванню ще не сформованих здібностей [1, 13]. Головною метою розвивального навчання є формування активного, самостійного творчого мислення учня і на цій основі поступового переходу до самостійного навчання. Завдання розвивального навчання є формування особистості з гнучким розумом, розвиненими потребами до подальшого пізнання і самостійних дій, з певними навичками і творчими здібностями.

Отже, проблему організації пошукової навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів потрібно вирішувати на новому рівні. Виникла необхідність в розробці науково-обґрунтованої системи засобів організації пошукової навчально-пізнавальної діяльності і у виявленні дидактичних умов її реалізації в шкільній практиці. Важливо підібрати такі методи навчання, які б сприяли ефективності навчання, активізували пошукову навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів.

Оскільки у виборі методів, форм та прийомів організації пошукової навчально-пізнавальної діяльності визначальним є зміст, то в навчальній програмі предмету «Я у світі» окреслено його провідні види діяльності. Зміст зазначених тем орієнтовано на розвиток особистості кожної дитини, передбачає: включення її в активну пізнавальну діяльність, оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо; застосування практичних методів навчання, що в навчальному процесі створюють умови, за яких дитина виступає суб'єктом соціальної практики; використання набутих дитиною

знань про способи громадянської активності у знайомих, змінених, нових педагогічних ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності; створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування; застосування в навчальному процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянських якостей.

Роль пошукової навчально-пізнавальної діяльності у розвитку особистості учнів природно зумовлює постійний інтерес педагогів-практиків до цієї проблеми. Неможливо охарактеризувати всі методи формування пошукової навчально-пізнавальної діяльності школярів у зв'язку із їх різноманітністю.

Однак, можна назвати ті методи формування пошукової навчально-пізнавальної діяльності, які є найвагомішими. До таких належать: частково-пошуковий метод, проблемного навчання, проектно-пошуковий, метод активного навчання, самостійна робота школярів. Виділення саме цих методів як основних зумовлене тим, що проблемність лежить в основі пошукової навчально-пізнавальної діяльності, а самостійна робота та метод проектів є формою реалізації цього підходу.

Більшу перевагу вчителі початкової школи надають *частково-пошуковому методу*. Виклад навчального матеріалу здійснюється у процесі евристичної бесіди, яка на сучасному уроці використовується на всіх його етапах. Рекомендуємо вчителям під час опрацювання теми «Правила життя в суспільстві. Права й обов'язки» застосувати бесіду на тему «Наша країна - Україна». Мета даної бесіди передбачатиме розширення знань про найпростіші права й обов'язки людини в Україні (рівноправність людей, право кожного на працю, захист, відпочинок, право на освіту); виховання турботливого ставлення до довкілля, культурної спадщини, позитивного ставлення до оточуючих.

У процесі пояснення нового матеріалу важливо так спрямовувати роботу дітей, щоб вони робили висновки на основі цільового порівняння та порівняння нових знань з тими, що здобуті раніше, засвоювали б операцію узагальнення силою власного мислення, активізованого вчителем. Для цього необхідно правильно організувати дидактичний матеріал, щоб учні усвідомили недосконалість раніше засвоєних знань і були психічно готові до засвоєння нових.

Необхідно вказати і на такі особливості роботи на уроках курсу «Я у світі», як використання зв'язку навчання з життям, який забезпечує *метод проблемного навчання* у поєднанні різних джерел знань тощо. Проблемне навчання – один із засобів розвитку розумових сил учнів, їх самостійності та активності, творчого мислення. Воно забезпечує міцне засвоєння знань, робить навчальну діяльність захоплюючою, оскільки вчить долати труднощі самостійно. Проблема ситуація виникає в тому випадку, коли в процесі навчальної діяльності учень зіткнувся з чимось невідомим, незрозумілим. Вона має три складові частини: потребу в новому знанні; невідомі знання, які потрібно засвоїти; засвоєння в попередньому навчанні знань та умінь.

Щодо способів розв'язання виділяють такі проблеми: фронтальна – проблема, яку ставлять перед усім класом і вирішують зусиллями всіх учнів; групова – вирішується окремою групою учнів. Групи можуть розв'язувати одну загальну або кожна свою окрему проблему; індивідуальна – проблема, яку ставить сам учень або вчитель, але, як правило, вирішує учень самостійно. Важливими компонентами проблемного навчання є проблема ситуація, задача, запитання, тобто ситуація, (задача, запитання) для оволодіння якою (яким) учень або колектив мають знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій [4, 68].

Для формування пошукової навчально-пізнавальної діяльності учнів широко використовуються і різноманітні засоби наочності, включаючи кіно- і діафільми, відеозаписи і телебачення. Однак, в масовій практиці наочність використовується головним чином як ілюстрація до розповіді вчителя. За певних дидактичних умов пошукову навчально-пізнавальну діяльність, самостійність мислення викликає застосування наочності, а саме, використання методів демонстрації та спостереження у структурі уроку. Це сприяє загостренню уваги дітей на вузлових моментах уроку, уточненню й розширенню уявлень і понять дітей, активізації процесів сприймання, пам'яті, мислення. Демонстрація і спостереження підтримує працездатність учнів та їх інтерес до навчання. Хоча наочність відіграє велику активізуючу роль у її використанні слід дотримуватися почуття міри, адже перенасичення ілюстраціями розпорошує увагу молодших учнів, знижує цілісність уроку [11, 34-36].

З метою розвитку пошукової навчально-пізнавальної діяльності школярів пропонуємо проводити роботу на уроці з використанням *самостійних робіт* у курсі «Я у світі». Ми зосереджуємо увагу на тому, що самостійну роботу з метою розвитку пошукової навчально-пізнавальної діяльності школярів, потрібно застосовувати не тільки на етапі закріплення, але й на етапах сприйняття, усвідомлення, засвоєння учнями нових знань.

Самий високий рівень пізнавальної активності і самостійності учня проявляється в ході виконання творчих самостійних робіт де дозволяється безпосередня участь школяра у виробленні нових для нього знань. Наприклад, робота з хрестоматією, словником, робота по написанню твору на тематику «Честь власного імені», оформлення щоденника «Хочу все знати», що допоможе формуванню образного мислення, фантазії, уявлень.

Рекомендуємо ще одним із важливих видів самостійної роботи, який сприятиме розвитку логічного мислення, усної й писемної мови, творчості, активності й самостійності учнів – ведення словника. Під час виконання самостійних завдань учням доводиться мати справу з великою кількістю невідомих слів, виразів, крилатих висловів без правильного розуміння яких не можна засвоїти відповідний матеріал. Для підвищення активності і самостійності на уроках «Я у світі» пропонуємо застосовувати такі форми самостійної словникової роботи: 1) самостійне з'ясування значення слова за допомогою словників, енциклопедій, довідників; 2) складання усно, а потім письмово оповідань-мініатюр з відомими уже словами і термінами; 3) рецензування цих оповідань учнями; 4) добір слів і термінів, що стосуються певної теми, розділу; 5) різноманітні форми роботи з картками.

Самостійна робота учнів є однією із загально відомих форм навчання на уроках, яка на різних етапах має свої функції. Зокрема, під час роботи з підручником використовуємо такі форми роботи: прочитати й виділити головне; опрацювання в парі статті до теми уроку; складання плану; аналіз змісту прочитаного за запитаннями.

На етапі формування вмінь і навичок самостійну роботу ділимо на види: «Працюю сам», «Робота в парах», «Робота в групах». Самостійну «роботу в парах» можна організувати з сильнішим і слабшим учнем (наприклад, коли сильний учень допомагає слабшому в розв'язуванні завдання навчаючись і закріплюючи вивчений матеріал. Самостійну роботу в групах (різної «конструкції») із залученням учнів-консультантів.

Повноцінна пошукова навчально-пізнавальна діяльність досягається при застосуванні *методу активного навчання*. Цей метод на уроці варто втілювати за допомогою створення змагальних ситуацій з введенням ігрових моментів. Дидактична гра дає

зможу яскраво зреалізувати всі провідні функції навчання: освітню, виховну та розвивальну. Вони діють в органічній єдності. Використання ігор допомагає сформувати пізнавальну самостійність – якість особистості, що проявляється у готовності власними силами здійснити цілеспрямовану пізнавальну діяльність. Пізнавальна самостійність формується у різних навчальних ситуаціях: сприйнятті готового матеріалу, спрямованій пізнавальній активності, пошуковій навчально-пізнавальній діяльності [7, 3-5].

У структурі уроку місце гри визначається її пізнавальною метою і можливостями навчального матеріалу. Кожна дидактична гра спрямована на розвиток мислення і мовлення дітей. Однак різні види ігор мають для цього різні можливості, як відомо, розрізняють предметні, настільно-друковані й словесні ігри тощо. Саме матеріал гри (предмет, малюнок, слово) зумовлює основний зміст розумових і практичних дій дитини. Перевагу слід надавати тим іграм, які передбачають участь у них більшості дітей класу, швидку відповідь, зосередження довільної уваги. Прикладами ігор на уроках курсу «Я у світі» можуть бути такі: «Добрі звички»; «Позбудемося шкідливих звичок», «Встав чарівне слово», «За словом – речення», «Продовж речення».

Не менш важливим методом щодо організації пошукової навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів вважаємо *проектно-пошуковий*. Суть якого полягає в тому, що у зв'язку з вивченням окремих тем навчального курсу «Я у світі» учні намічають проекти визначених робіт, під час виконання яких застосовуються отримані ними раніше знання. Проект чи завдання спочатку обговорюються учителем разом з дітьми щодо його доцільності. Перевагами застосування проектно-пошукового методу є: розвиток ініціативи, залучення до планової роботи, до обліку всіх видів труднощів, формування вміння розраховувати свої сили в процесі навчальних занять, а також залучення до самостійної роботи. Участь у проектуванні розвиває дослідницькі та творчі здібності, здатність до самовизначення, вміння самостійно конструювати свої знання, здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, вміння планувати свою роботу і презентувати її.

Сьогодні займатися цим видом роботи в початковій школі починають з 1 класу. Метою роботи є реалізація програм орієнтованих на фактичні знання і придбання нових. Вся пророблена робота дозволяє формувати особистісні якості учня, також ця робота дає позитивний результат у навчальному процесі і дозволяє вийти за рамки уроку учневі і педагогу, також здійснюються партнерські зв'язки. Дана робота готує дітей до пошукової навчально-пізнавальної діяльності в старших класах.

Напрями, за якими можна працювати на уроках курсу «Я у світі» реалізуючи проектно-пошуковий метод, можуть бути різноманітними, зокрема: «Ти і Україна», «Славетні Українці», «Винаходи людства», «Реклама мого міста», «Букет ввічливих слів», «Разом створюємо книгу», «Дивовижне поряд» тощо. Форми проектної діяльності також можуть бути різними: вистави, концерти, усні журнали, вікторини та ігри, виставки, газети, журнали, відео журнали, іграшки тощо.

Висновки. Вище наведені методи та засоби навчання забезпечують на уроці «Я у світі» організацію пошукової навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів. Сприяють розвитку пізнавальних інтересів в учнів; відбувається мотивування, з'являється задоволення від діяльності, адже учні бачать результат своєї праці; розвивається вміння співробітництва; встановлюються зв'язки із життєвим досвідом; розвивається саморегуляція в діяльності та вміння ставити мету і досягати її.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Головань Т. С. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання / Т. С. Головань // Рідна школа. – 2004. – №6. – С. 15–17.
2. Даниленко М. В. Педагогічні задачі / М. В. Даниленко, Л. Г. Даниленко. – К. : Вища школа, 1991. – 256 с.
3. Друзь З. В. Нестандартні завдання, як засіб стимулювання пізнавальних інтересів молодших школярів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / З. В. Друзь Київський університет ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 24 с.
4. Захарова Н.І. Пізнавальні завдання формують в учнів загальнопізнавальні вміння / Н. І. Захарова // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 67–70.
5. Зозуля О. Н. Спрямованість особистості на навчально-пізнавальну діяльність / О. Н. Зозуля // Рідна школа. – 2000. – № 9. – С. 59–60.
6. Коберник Г. І. Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів / Г. І. Коберник. – Дніпропетровськ : Видавництво ДДУ, 1996. – 140 с.
7. Костюк Г. С Педагогічні умови поліпшення якості уроку / У кн. : Психологічні умови поліпшення якості уроку / [за ред. Г. С. Костюка та І. О. Синиці]. – К. : Радянська школа, 1989. – С. 3–16.
8. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В. І. Лозова. – Харків : вид-во ХДПУ ім. Г. С Сковороди. – 2-е вид, 2000. – 164 с.
9. Ніколенко Л. Т. Розвиток пізнавальної активності і самостійності учнів / Л. Т. Ніколенко // Початкова школа, 1990. – №3. – С. 2–9.
10. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : навчальний посібник / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – К. : Просвіта, 2000. – 368 с.
11. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : Видавництво А. С. К., 2003. – 115 с.
12. Скрипченко О. В. Активізація мислення учнів під час викладу нового матеріалу / О. В. Скрипченко. – К. : Радянська школа, 1959. – С. 84–106.
13. Шушара Т. І. Активізація навчально-пізнавальної діяльності – вимога сьогодення / Т. І. Шушара // Рідна школа. – 2003. – № 2. – С. 11–13.
14. Шушара Т. І. Шляхи і засоби активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках математики / Шушара Т. І. // Рідна школа. – 2004. – № 3. С 17–18.

Статтю подано до редакції 04.03.2014 р.